

PROMIŠLJANJE SLOVENSKOG I HRVATSKOG IDENTITETA U *BACHOVIM HUSARIMA I ILIRCIMA* JANEZA TRDINE

Slovenski književnik Janez Trdina dio je svojega života proveo na hrvatskim prostorima. Svoje je uspomene na to razdoblje objavio u knjizi *Bachovi husari i ilirci*: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj.

U radu se promatraju hrvatsko-slovenski odnosi na hrvatskim prostorima u razdoblju Bachovog apsolutizma, na temelju Trdininih sjećanja u prvom redu opisanih u navedenoj knjizi. U promatranom periodu Trdina piše o aktualnom stanju u školstvu i državnim službama uopće, o stanju u društvu, ali i identitetima istaknutih Slovenaca i Hrvata te njihovom međusobnom odnosu. Analizom opisanih odnosa može se zaključiti da je jedna od temeljnih Trdininih preokupacija usmjerenost na jezičnu problematiku koja se očituje u naglašenoj germanizaciji, te u načinima na koje slovensko i hrvatsko stanovništvo na nju odgovara. Ovisno o tome kako pojedinci, Slovenci i Hrvati, pristupaju navedenoj problematici, donose se zaključci o identitetima tih pojedinaca koji ukazuju na identitet cijelog svojeg naroda. Polazeći i od činjenice da svako književno djelo pretpostavlja implicitnu publiku s kojom autor komunicira, zaključci rada utemeljeni na temelju teorije recepcije ukazuju na to da je nacionalno pitanje u promatranom periodu Bachovog apsolutizma bilo izrazito važno za slavenski puk koji je živio na hrvatskim prostorima, ali su ipak prisutne razlike u percepciji jezičnih pitanja i pitanja javnih službi kada se promatraju prevladavajući stavovi Slovenaca i Hrvata.

Iako je promatrano djelo Janeza Trdine, kao i njegova autobiografija, subjektivni doživljaj određenog povijesnog razdoblja, iz njegovih se svjedočanstava može rekonstruirati specifičnosti Trdininog identiteta kao Slovenca koji je živio i djelovao

na hrvatskim prostorima u vrijeme germanizacije i strujanja ilirskih ideja. Kao književnik, koji je svjestan utjecaja što ga književnost može imati na književnu publiku, svojim je radovima nastojao potaknuti što veći broj ljudi na promišljanje aktualnog stanja na hrvatskim prostorima, te je ostavio književni dokument koji, osim njegovoga života, može rasvijetliti i dio povijesti kojem je Trdina svjedočio.

Ključne riječi: Janez Trdina; Bachovi husari; ilirizam; Hrvati; Slovenci.

1. UVOD

Povijest hrvatskih i slovenskih zemalja u velikoj su mjeri obilježili utjecaji stranih zemalja, u prvom redu Austro-Ugarske Monarhije koja je u svojem sastavu imala slovenske pokrajine i dijelove hrvatskih prostora. U tim je procesima zamjetnu ulogu imalo obrazovanje.¹ Obrazovne, intelektualne i kulturne veze² koje su se ostvarivale kroz školstvo imaju posebno mjesto u hrvatsko-slovenskom povezivanju.³ Ove su veze bile posebno intenzivne u razdoblju od kraja 19. st. do početka Drugog svjetskog rata kada je na hrvatskim prostorima živio i djelovao čitav niz nastavnika⁴ koji su na te prostore došli iz slovenskih krajeva, ili su podrijetlom iz slovenskih zemalja.⁵

Budući da su slovenski i hrvatski krajevi bili u istim državnim tvorevinama, često su njihovi stanovnici bili poticani ili prisiljeni na preseljenje unutar nje (bolji posao, bolji egzistencijalni uvjeti ili premještaji zaposlenika i djelatnika u crkvenim i državnim ustanovama).⁶ Dekretom uvjetovana promjena radne okoline u pravilu se odnosila na svećenike, oficire, državne službenike i nastavnike.⁷ Usko u vezi s tim

¹ Irena GANTAR GODINA, "Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1960, *Dve domovini*, Inštitut za slovensko izseljenstvo, br. 20, 2004., 77-94.

² Vera KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "Znameniti Slovenci u Hrvatskoj kroz povijest", *Migracijske i teničke teme*, Institut za migracije i narodnosti, br. 4., Zagreb, 2011., 421-445.

³ Vera KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekada do danas", *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*, Zbornik referatov s posveta "Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem", Slovensko etnološko društvo, gl. ur. Katalin MUNDA HIRNOK i Mojca RAVNIK, Ljubljana, 2006., 15-87.

⁴ Emilijan LILEK, *Slovenski v tujini službojoči šolniki*. Samozaložba, Celje, 1933.

⁵ Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, Trošak i naklada Kr. hrv-slavdalm. zem. vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, Zagreb, 1910.

⁶ Vera KRŽIŠNIK_BUKIĆ, "Okvirni pregled poteka, uzrokov in pomena izseljevanja Slovencev na Hrvaško", *Razprave in gradivo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, br. 29/30., 1994/95, 85-93.

⁷ Branko ŠUŠTAR, "Poklicne migracije slovenskega učiteljstva od habsburških do jugoslovenskih časov", *Migracije in slovenski prostor od antike do danas*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, gl. ur. Peter ŠTIH, Bojan BALKOVEC, Ljubljana, 2010., 209-224.

premjestajima bile su i gospodarske i političke prilike određenog povijesnog razdoblja,⁸ a u ovom se slučaju to odnosi na razdoblje kraja 19. i početka 20. stoljeća.⁹

Pojedinci koji se dosele na određen prostor postaju dio zajednice, neovisno o tome koliko se toj zajednici mogu i žele prilagoditi. Zajednica prati njihov život i rad, stvarajući sebi sliku ne samo o pojedincu kojeg promatra i prima u svoj život, već i o cijeloj grupi koju dotični pojedinac kao stranac predstavlja, što često rezultira generalizacijama i predrasudama. U tom smislu brojni su primjeri koji pokazuju da je uvijek postojao sukob između domaćeg stanovništva i stranaca, a taj je sukob bio osobito često opisan u književnim tekstovima u kojima su domaći ljudi, rodoljubi, stajali nasuprot stancima.¹⁰

O navedenoj problematici pisao je, između ostalih, i Janez Trdina. Iako je u ovom radu naglasak na njegovoj knjizi *Bachovi husari i ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj*, treba istaknuti da je ovu tematiku Trdina razrađivao i u drugim svojim djelima, naročito u knjigama *Hrvaški spomini*,¹¹ *Spomini* (koji nisu objavljeni za njegovoga života)¹² i *Moje življenje*.¹³ O tome kako je Trdina doživljavao Hrvate mnogo se može doznati i iz njegovih terenskih zapisa.¹⁴ Temelj za promišljanje slovensko-hrvatskog identiteta predstavlja i Trdinino djelo *Izprehod v Belo krajino*.¹⁵

U knjizi *Bachovi husari i ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj* Trdina opisuje svoj doživljaj hrvatskih prostora u 19. stoljeću.¹⁶ U njoj je u prvom redu opisan odnos stranaca i domaćih ljudi, ali istaknute su i sličnosti i razlike između pripadnika hrvatskog i slovenskog naroda. Trdina ističući svoja zapažanja i razmišljanja o aktualnim zbivanjima svojega vremena, ali i procjenjujući ljude s kojima dolazi u dodir, navodi razlike u identitetima Hrvata i Slovenaca, suprotstavlja ih i

⁸ Irena GANTAR GODINA, "Izseljevanje slovenskih intelektualcev na Hrvaško do 1848" *Dve domovini*, Inštitut za slovensko izseljenstvo, br. 18., Ljubljana, 2003, 123-134.

⁹ Barbara RIMAN, Kristina RIMAN, "Slovinci u Hrvatskoj gimnaziji u Zadru od 1897. do 1921. godine", *Zgodovinski časopis*, Zveza zgodovinskih društva Slovenije, br. 3-4, Ljubljana, 2016., 338-363.

¹⁰ Kristina RIMAN, "Slovenski pisci u Hrvatskoj kao graditelji slovensko-hrvatskih odnosa", *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, Inštitut za narodnostna vprašanja, br. 80, Ljubljana, 2018., 43-64.

¹¹ Janez TRDINA, *Hrvaški spomini*, Zbrano delo knj. 3. DZS, Ljubljana, 1951.

¹² Janez TRDINA, *Spomini. Del 1*, Zbrano delo knj. 1. DZS, Ljubljana, 1946, in Janez TRDINA, *Spomini. Del 2*, Zbrano delo knj. 2. DZS, Ljubljana, 1948.

¹³ Janez TRDINA, *Moje življenje*. Študentska založba, Ljubljana 2013.

¹⁴ Janez TRDINA, *Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870-1879: 27 zvezkov rokopisa v 3 knjigah* [ur: Snežana ŠTABI in Igor KRAMBERGER]. Univerzitetna konferenca ZMS: Knjižnica revolucionarne teorije, Ljubljana, 1987.

¹⁵ Janez TRDINA, *Izprehod v Belo krajino*. L. Schwentner, Ljubljana, 1912.

¹⁶ Polona MIKLAVC ŽEBOVEC, "Podoba Hrvaške pri Janezu Trdini", *Slavistično društvo Slovenije, Slavistična revija*, 3 (68), 2020., 457-472.

i uspoređuje, u prvom redu s njihovim odnosom prema narodnom jeziku i nacionalnim osjećajima. Odabirom upravo ovakve tematike, Trdina se uklapa u očekivanja svoje čitalačke publike, pri čemu si za cilj postavlja oslikavanje hrvatskih prostora u kojima službuje, ali i pojedinih karaktera s kojima dolazi u dodir. Na taj način želi pridonijeti rasvjetljavanju kompleksnih odnosa koji su obilježili razdoblje Bachovog apsolutizma na hrvatskim prostorima koje je posjetio i u kojima je boravio te svjesno piše u prvom redu za mlađu publiku kojoj želi prenijeti važnost narodnog jezika i svijest o nacionalnoj pripadnosti. Cilj ovoga rada je, stoga, utvrditi zapažanja Janeza Trdine u djelu *Bachovi husari i Ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj* i u skladu s time utvrditi njegov odnos prema pojavama na hrvatskim i slovenskim prostorima na temelju kojih formira svoje stavove i iskazuje svoj hrvatsko-slovenski identitet. Naime, Trdina je bilješke za knjigu započeo pisati nakon dolaska na službovanje u Varaždin, 1853. godine, s namjerom da svoje misli i doživljaje objavi u nekom slovenskom časopisu jer je procijenio da svjedoči tužnom, ali zanimljivom razdoblju u kojem je bečka vlada namjeravala germanizirati Hrvate i to uz pomoć germaniziranih birokrata slovenskog podrijetla.¹⁷ Knjigu je objavio 1903. godine u Ljubljani na slovenskom jeziku i njome se obraća slovenskim čitateljima. Dijelovi njegovoga teksta bili su prevedeni i objavljeni u hrvatskom periodičkom tisku već nekoliko godina nakon objave u Sloveniji, o čemu svjedoči zapis Frana Ilešiča koji upozorava na opširno izvješće objavljeno u varaždinskim Našim pravicama. U izdanju od 6. veljače 1908. objavljen je prijevod cijelog dijela koji govori o Varaždinu, uz komentar da ta knjiga: “zaslužuje biti uvažena in čitana, da, mogla bi se celo vsa prevesti”.¹⁸ Unatoč ovakvoj preporuci, knjigu je mnogo kasnije u cijelosti na hrvatski preveo Tone Potokar i objavljena je tek 1980. godine.

2. BIOGRAFSKE BILJEŠKE I LITERARNE PREOKUPACIJE JANEZA TRDINE

Janez Trdina rođen je u Mengešu (Slovenija) 29. svibnja 1830. Nakon završene gimnazije u Ljubljani studirao je povijest, zemljopis i klasične jezike u Beču (Austrija). Nakon završenog studija radio je kao suplent u Varaždinu, a nakon toga kao gimnazijski profesor u Rijeci.¹⁹ Tamo je ostao do 1867. kada je umirovljen uz optužbu da zavodi mladež svojim naprednim političkim idejama. Nakon toga vraća se u

¹⁷ Janez TRDINA, *Bachovi husarji in iliri: Spomini iz moje profesorske službe na Hrvaškem*. Založba L. Schwentner, Ljubljana, 1903.

¹⁸ Fran ILEŠIĆ. “Med revijami; Trdinovi *Bachovi huzarji in Iliri*”, Ljubljanski zvon 28(4), 1908., 254.

¹⁹ Trdina, Janez. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62133> (Pristupljeno: 22. siječnja 2023.).

Sloveniju gdje boravi u Dolenjskoj i Beloj Krajini gdje sakuplja materijale za svoje kasnije radove. U slovenskoj se književnosti istaknuo kao književnik koji piše vrlo lijepim narodnim jezikom, na temelju čega ga je poznati slovenski književnik Ivan Cankar proglasio najboljim stilistom njegove dobi.²⁰ Umro je 14. srpnja 1905. godine.

Iako je napisao velik broj etnografskih, književnih i povijesnih tekstova koji u sebi sadrže autobiografske elemente, najdetalnije je opisao upravo svoje službovanje u knjizi *Bachovi husari i ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj*. U toj knjizi opisuje svoja sjećanja na službovanje u hrvatskim gimnazijama (u Varaždinu i Rijeci) i stoga ona predstavlja zanimljiv materijal za razumijevanje Trdininog identiteta kojeg je izgrađivao kao Slovenac na hrvatskim prostorima. S obzirom da je djelovao u vrijeme Bachovog apsolutizma, a poznato je da je prijevremeno umirovljen iz političkih razloga, očekivano je da će svoje tematske preokupacije temeljiti na odnosu slavenstva i germanstva koje se sukobljavalo na slovenskim i hrvatskom prostorima. Promatrajući područja Trdininog interesa, njegove se preokupacije mogu podijeliti u nekoliko tematskih skupina:

- a) politička pitanja povezana s nacionalnim identitetom
- b) javna uprava (s naglaskom na činovništvo)
- c) školstvo (s posebnim osvrtom na nastavni kadar)
- d) svećenstvo (usmjerenost na odnos prema narodnom jeziku)
- e) jezična pitanja (u odnosu na pojačanu germanizaciju)
- f) način života gradskog i seoskog stanovništva

Iako se navedene skupine s lakoćom mogu prepoznati u tekstu, ipak treba naglasiti da su jezična pitanja ona koja povezuju sve ostale preokupacije. Jezično pitanje je, za Trdinu, jedno od temeljnih pitanja nacionalnosti i identiteta i stoga se gotovo u svakom trenutku vraća ovoj problematici koju smatra ključnom.

3. POLITIČKA PITANJA

Svoje djelo *Bachovi husari i Ilirci* Trdina započinje iskazivanjem nakane bilježiti sve značajnije događaje kojima će svjedočiti, te svoje svjedočenje započinje opisom situacije u kojoj su se hrvatski krajevi zatekli: “Bečka je vlada htjela germani-

²⁰ Karel BAČER, *Trdina, Janez. (1830-1905). Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. Dostupno na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/trdina-janez/> (Pristupljeno: 22. siječnja 2023.).

zirati Hrvate, uputivši im u velikom broju njemačke ili dijelom germanizirane birokrate, većinom slavenske krvi, koji su sirovom silom protjerali narodni jezik iz svih državnih ureda i viših učilišta. Ispunjavala me neizreciva želja da saznam kako će se ponašati ti činovnici kojima su Mađari prišili naziv "Bachovi husari" i kako ćeće hrvatski "ilirci" protiv njih štiti i obraniti svoja narodna prava i svetinje."²¹ Već iz ove se tvrdnje može naslutiti, a iz ostatka knjige potvrditi da je Trdina bio oduševljen idejom ilirizma koja se rasplamsala u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda. Preporodne ideje su iznjedrile brojne pojave koje su oblikovale nacionalnu i kulturnu svijest hrvatskog stanovništva, međutim, uz nju su pristajali i ostali pojedinci koji nisu nužno bili slavenskoga podrijetla, ali ih je ideja panslavenskog zajedništva potaknula da se pridruže ilircima. Bilo je pokušaja da se ideja ilirizma proširi i na slovenske krajeve, međutim to se nije ostvarilo na takav način kao što je to bilo na hrvatskim prostorima.²²

U vrijeme Bachovog apsolutizma, Hrvatska je u cijelosti u pravnom smislu izjednačena s ostalim austrijskim zemljama što je podrazumijevalo zabranu uporabe hrvatske zastave, otvorenu germanizaciju i zatiranje hrvatskoga jezika. Takva situacija izazivala je neke pojave koje Trdina ističe među svojim sjećanjima, poput sukoba između germanskog i slavenskog stanovništva, pri čemu nerijetko radi i razliku između Slovenaca i Hrvata koje susreće. Jedna od njegovih politički usmjerenih preokupacija svakako je i pojava zamiranja ilirske ideje, zbog čega Trdina nerijetko izražava svoje žaljenje. U tom smislu, Trdina ističe riječi jednog svojeg sugovornika, Hrvata: "Naš je narod nalik na vremenske prilike. Jučer je nahrupila oluja, vihor je lomio stogodišnja stabla i najčvršće krovove, dok danas caruje tišina da se čuje zujanje svake mušice"²³

Upravo su političke prilike i odnos prema narodnom jeziku i identitetu bile presudne u odabiru Trdininog profesionalnog životnog puta. Nakon završenih studija Trdina je mogao birati hoće li raditi u Trstu u njemačkoj gimnaziji ili će raditi u Varaždinu. Svoj odabir mjesta u kojem će nakon studija djelovati Trdina tumači u prvom redu ideološkim razlozima: "Vruće rodoljublje i mržnja protiv silovitog njemačkog jezika upućivaše me da idem u Varaždin. Još sad se dobro sjećam kakvom neiskazanom radošću bi usput ispunjeno moje srce što ću doći među braću Hrvate, u središte jugoslavenskog oduševljenja za dom i rod..."²⁴ Međutim, već naznačeno zamiranje ilirske ideje u Trdine je izazvalo stanovito razočaranje pa, stoga, primje-

²¹ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1980., str. 7.

²² Fran PETRE, *Poizkus ilirizma pri Slovencih*. Slovenska matica, 1939.

²³ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci, : sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj*, str. 35.

²⁴ Isto, str. 13.

čuje: “Koliko me radovala činjenica što sam stekao tolike rodoljubive pobratime, toliko me, s druge strane, uvelike začuđivalo što su oni to rodoljublje očitovali gotovo uvijek samo uz čašu, na gozbama i u svečanim prilikama. Iste ljude koji su me jučer privukli zbog svojih rodoljubnih ditiramba vidio sam danas sasvim mlake, pa su im bili mrski razgovori o domovini, dok su sa svojim poznanicima bez potrebe razgovarali – njemački. Takve vinske rodoljube imamo i u Sloveniji, ali su ih Hrvati nesumnjivo nadvisili i brojem i mlakošću.”²⁵

Trdina je s vremenom bolje razumio prilike u Varaždinu te je zaključio da se zapravo radi o hrvatskom gradu u kojem je tek manji broj obrazovanih ljudi germaniziran, dok većina ipak razumije ilirski jezik. S druge strane, uočio je jasnu podjelu na klase koja se očitovala i u uporabi jezika, utoliko što je puk u potpunosti govorio narodnim jezikom, dok su i obrazovani rodoljubi u svojem, višem društvu koristili njemački jezik. Također, razumio je i zabilježio i izazove s kojima su se susretali oni koji su se koristili ilirskim jezikom. To se u prvom redu odnosilo na Gajevu reformu koja je dugoročno rezultirala stvaranjem hrvatskog standardnoga jezika, a koju su kajkavci doživjeli na ovakav način: “Gaj nam je povlašio naš lijepi hrvatski jezik”.

S druge strane, Rijeku Trdina opisuje na drugačiji način. Grad je doživio ugodnijim, utoliko što je prema pričama očekivao talijanski grad, ali je isto tako ustvrdio da je to površna pretpostavka: “Grad Sveti Vid u Rijeci izgradiše najčistiji Hrvati. U njemu ne samo da se govorilo isključivo hrvatski, već se i služba božja vršila na hrvatskom jeziku. (...) Riječka gospoda naučila su talijanski tek u školama i u dodiru s vlastodržačkim Mlečanima koji su vladali u jednom dijelu Istre, na hrvatskim kvarnerskim otocima i u hrvatskoj Dalmaciji.”²⁶ U svijetlu hrvatsko-slovenskih odnosa, Trdina ističe i povezanost hrvatskih i slovenskih krajeva: “Grad je bio dosta dugo ujedinjen s kranjskom zemljom.”²⁷ Na kraju sa zadovoljstvom zaključuje da neće službovati u talijanskom, već u hrvatskom gradu i obećao je sam sebi da neće ni sa jednim Riječaninom progovoriti talijanski.

Ovakav Trdinov doživljaj Varaždina i Rijeke u određenoj je mjeri uvjetovan njegovim očekivanjima. Varaždin je Trdina doživljavao hrvatskim gradom i stoga je bio iznenađen činjenicom da je veći dio obrazovanih građana, te onih koji se takvima smatraju, prihvatio germanizaciju. Tek pozornijim praćenjem komunikacijskih navika i ostalih odnosa između njegovih stanovnika, Trdina je stvorio mišljenje koje je u velikoj mjeri potkrijepilo njegova prvotna očekivanja prema kojima dolazi u hrvatski grad, ali je konstatirao i da nema više onoga ilirskoga zanosa koji je nekada postojao u tim krajevima, osim na zabavama i druženjima kada je poželjno iskazati

²⁵ Isto, str. 33.

²⁶ Isto, str. 150.

²⁷ Isto.

svoju nacionalnu pripadnost prema istomišljenicima. Očekujući da će u Rijeci Trdina susresti u prvom redu talijansko stanovništvo, ugodno ga je iznenadila činjenica da mnogi ljudi govore hrvatski, te primjećuje dvojezičnost u njihovoj komunikaciji koja je podrazumijevala korištenje hrvatskog/narodnog i talijanskog jezika. Iako se i u Rijeci provodila germanizacija, naročito u školstvu, o čemu Trdina i svjedoči, ona nije bila toliko upadljiva u ostalim okruženjima.

4. JAVNA UPRAVA

Javna je uprava u većim hrvatskim gradovima bila pod velikim pritiskom germanizacije. Međutim, provincijski dijelovi slavenskih zemalja nisu bili osobito poželjni za život i rad germanskim činovnicima i zaposlenicima koji su kao svoje mjesto preferirali veće gradove i to ne samo radi činjenice da su gradovi odisali bečkim načinom života, već i stoga što ruralno stanovništvo nije u dovoljnoj mjeri poznavalo njemački jezik i stoga se s njima nije mogla uspostaviti primjerena komunikacija na službenom jeziku: "Najviše tuđih činovnika nahrupilo je u gradove, osobito u Zagreb i u Rijeku; u pokrajinu uputiše tek pojedince, a to su bili redovito Slovenci, jer su ostali za takvu službu bili posve nesposobni zbog nepoznavanja jezika". Kako bi se doskočilo ovoj problematici, "umjesto biranih činovnika u pisarnicama su sjedili njemački birokrati koji su bili rodom većinom Slovenci, ali nisu bili baš svjesni svoje narodnosti, pa su se u svim službenim poslovima služili njemačkim jezikom". Na taj je način puk u manjim mjestima dobio mogućnost služiti se narodnim jezikom u javnoj upravi, a priučeni činovnici su mogli odrađivati posao koji je podrazumijevao poznavanje njemačkog jezika: "Tuđe činovnike naobraženi Hrvati nazivaše obično Nijemcima jer su ponajviše razgovarali njemački (...) Hrvatski seljaci, međutim, nisu ih nazivali Nijemcima, već Kranjcima, jer su umjeli s njima razgovarati "na kranjskom", to jest na slovenskom". Ovakva promišljanja već upućuju na to da između Slovenaca i Hrvata postoji razlika u doživljavanju i tretiranju narodnoga jezika, ili ga barem Trdina tako doživljava. Naravno, to nije jedina razlika koju će Trdina prepoznati kao distinkciju između susjednih bratskih naroda, ali zbog svojih stavova o čvrstoj povezanosti jezika i narodne pripadnosti, češće ih ističe.

Dolaskom u Varaždin Trdina se osvjedočio da je germanizacija uzela maha, pri čemu ističe i činjenicu da varaždinski živalj razumije i govori i slovenski i hrvatski jezik, ali da je okruženje u koje je došao takvo da nije uobičajeno govoriti narodnim

²⁸ Isto, str. 40.

²⁹ Isto, str. 101.

³⁰ Isto, str. 35.

jezikom: "Smiješeci se, upravnik mi opet odgovori na njemačkom: "E, gospodine, ja govorim dobro i slovenski i hrvatski, ali ovdje, u nas, u Varaždinu, običaj je da se s gospodom razgovara na njemačkom. Gotovo svi bi se našli uvrijeđeni ako biste ih što god priupitali na hrvatskom".³¹

Međutim, razgovor na njemačkom jeziku nije bio uvjetovan samo običajem da se pripadnicima viših slojeva treba obraćati na njemačkom. Za pripadnike javne uprave to je bila obaveza: "Žandari su imali strogo naređenje da moraju sve svoje izvještaje pisati na njemačkom i da moraju s gospodom a i međusobno razgovarati njemački".³²

Ovakav stav, da je njemački jezik za gospodu, a slavenski za običan puk, Trdina prepoznaje kao pojavu koja je karakteristična i za slovenske krajeve, što je za njega predstavljalo neugodno iznenađenje. Tim više što su neki od obrtnika koje je susretao jako loše govorili njemački, ali im je dugo vremena trebalo da se odluče govoriti slavenskim jezikom.

Nešto je drugačijom doživio situaciju u Rijeci u kojoj su supostojali talijanski i hrvatski jezik. Tu je Trdina zaključio da je Rijeka hrvatski grad "koji svoj tuđi lik pokazuje jedino u općinskim uredima i u školama, u trgovačkim knjigama i u javnim natpisima".³³

5. ŠKOLSTVO

Trdina je na hrvatskim prostorima bio zaposlenik u dvije gimnazije, u Varaždinu i na Sušaku (koji je danas dio Rijeke). Svoju je veliku želju za radom s mladim ljudima u školstvu pojašnjavao željom da poučava na narodnom jeziku, što je u skladu s njegovim stavovima da je narodni jezik bitan dio identiteta pravih rodoljuba i najvažniji čimbenik u očuvanju nacionalne svijesti. Međutim, nerijetko se Trdina susreće upravo s drugačijom praksom, te ističe običaj zapošljavanja nastavnika koji ne znaju hrvatski jezik, u cilju germanizacije: "U školskoj godini 1854/1855 dobi smo tri češka suplenta koji nisu znali hrvatski: sva su trojica već od samog početka sve svoje predmete počela tumačiti na njemačkom, dok smo ja, a i ostali učitelji, i te godine predavali na hrvatskom".³⁴

Objašnjavajući način na koji je provedena germanizacija, Trdina je zaključio kako je za germanizaciju hrvatskih zemalja procijenjeno da bi Slovenci mogli predstavljati pomoć u tom procesu utoliko što je procijenjeno da će se Hrvati (kao i os-

³¹ Isto, str. 14.

³² Isto, str. 50.

³³ Isto, str. 151.

³⁴ Isto, str. 49.

ostali slavenski narodi) manje ugroženo osjećati u odnosu na bratski narod, nego u odnosu na tuđince.

Trdina je polazio od pretpostavke da svi koji dobro govore ilirski, hrvatski, osjećaju ljubav i strast prema narodnom jeziku, međutim kolege s kojima se susretao su pokazali da ne mora biti tako. U tom pogledu, Trdina se suočio i s kritikama namijenjenima Slovincima. Ne razumijevajući ilirsko/hrvatsko domoljublje koje se očituje u tome da se ne govori narodnim jezikom, Trdini je prigovoreno da su "Kranjci, bedasti kritikanti koji bi ih (takve domoljube op. a.) proglasili izdajcima".³⁵

Kao i među ostalim javnim djelatnicima, i među onima koji su radili u školi bilo je Slovenaca. Tako je, stigavši u Sušačku gimnaziju, Trdina naišao na školskoga slugu: "Upitah ga na hrvatskom čiji je zemljak i gdje se rodio. Mucajući mi odgovori: "Ča ću in reć, si sa da ja nisan Rečan, ma san već dugo tuka – znaju, ja san Kranjac i rodil san se tamo puli Idrije." Ja prasnuh u smijeh: "Nemojte se izmotavati, već razgovarajte sa mnom svojim materinjim jezikom!" Mnogo se obradovao kad je čuo slovenske riječi. Nije mi pružio jednu, već obadvije ruke i otada nije sa mnom progovorio nikad ni jednu tuđu riječ. Bezgranično se radovao što je mogao sa zemljakom razgovarati slovenski".³⁶ Ovim se susretom Trdina legitimirao kao Slovenac koji je u zemlji koju doživljava bratskom susreo zemljaka koji mu je blizak, pa iako se bitno razlikuju po statusu koji imaju u obrazovnom sustavu, zbližio ih je zajednički jezik i zajedničko podrijetlo. S druge strane, u ovom se susretu može prepoznati i sklonost slovenskoga stanovništva prema brzom asimilaciji kada migriraju u druge krajeve, jer je školski sluga nastojao koristiti lokalni čakavski idiom uz, gotovo ispriku, da nije iz ovih krajeva.

Iako je Rijeku Trdina procijenio ugodnijom u prvom redu s obzirom na pristup narodnom jeziku, situacija u gimnaziji bila je relativno slična onoj u Varaždinu, utoliko što je nastavnički kadar dekretom dolazio na pojedino radno mjesto, a raspoređivan je bio u skladu s politikom Monarhije. Tako Trdina navodi: "Najviše je bilo Slavena, narodno svjesnih i nesvjesnih, ali nam je vlada slala i podosta Nijemaca, s namjerom da u Hrvatskom primorju šire njemačku "kulturu", to jest germanizaciju".³⁷

Pišući o germanizaciji, Trdina napominje da je bečka vlada najprije htjela germanizirati Zagreb i Rijeku, i stoga je u riječkim školama bilo puno slovenskih učitelja: "Poznato nam je već da je Bach odabrao upravo Slovence kao glavne rasadnike njemačke "kulture". Pita se jesu li oni za taj posao bili i sposobni? S ponosom koji ima opravdanja mogu odgovoriti niječno".³⁸ Ovo je Trdina ustvrdio na temelju vla-

³⁵ Isto, str. 22.

³⁶ Isto, str. 151-152.

³⁷ Isto, str. 163.

³⁸ Isto, str. 171.

stitoga iskustva, službujući sa sedam svojih zemljaka, među kojima je istaknuo Božića,³⁹ Mahniča⁴⁰ i sebe kao izrazite protivnike germanizacije. Međutim, ustanovio je i da su ostali kolege bili u stanju u vrlo kratkom roku naučiti hrvatski jezik kada su to okolnosti zahtijevale.

Nakon ukidanja Bachovog apsolutizma Listopadskom diplomom, očekivale su se promjene i u gimnaziji u Rijeci, o čemu Trdina piše: “Nakon listopadske diplome dugo se nije znalo u kojem će smjeru krenuti promjene na riječkoj gimnaziji. Pouzdano bilo je jedino to da će u njoj njemački jezik svakako izgubiti prevlast. Hrvatska narodna stranka jednoglasno je tražila da valja gimnaziju bez odlaganja učiniti hrvatskom. Riječka gospoda, naprotiv, priželjkivala su da zavlada u njoj talijanski jezik, koji je dotle dosta skromno životario gotovo isključivo u prva dva razreda. Održasmo više sjednica, na kojima se procjenjivalo i razmatralo to jezično pitanje. Velika većina učiteljskog zbora bila je nacionalna. Predstavljahu je svi hrvatski i slovenski profesori, izuzev dva Riječana“...⁴¹ Ovim svjedočenjem Trdina ponovno iskazuje svoj stav o hrvatskom i slovenskom narodu kao o bratskim narodima koji, unatoč međusobnim razlikama, jednako razumiju nacionalnu ideju i nacionalni jezik. Iako se u ovom slučaju radi o hrvatskom jeziku, jasan je stav da bi prednost trebalo dati narodnom jeziku onog entiteta koji živi na određenom prostoru što, u određenoj mjeri, predstavlja i otpor prema strancima čija je, otvorena ili diskretna, želja jezičnim i kulturnim utjecajima pridobiti stanovništvo i njima pripadajući prostor na kojem borave.

³⁹ Janez Božić (1829–1884) bio je školski drug Janeza Trdine i Matije Valjavca. Još kao gimnazijalac pisao je za Slovenski cerkveni časopis/list i za Vedež. Završio je studij teologije i bio je zaređen za svećenika 1854. godine. Bio je suplent u gimnaziji u Rijeci, gdje je podučavao latinski i njemački. Preuzeo je uredništvo časopisa Slovenec. Bavio se prevoditeljskim radom, pa je tako preveo i priredio i roman Harriet Beecher Stowe *Čiča Tomina koliba* u obliku nabožne pripovijesti pod naslovom *Stric Tomaževa kočica ali življenje zamorcov v Zjedinjenih državah severne Amerike od Henriete Stowe*. (Neža ZAJC, Božić, Janez (1829–1884). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013).

⁴⁰ Lovre Mahnič (1850–1920) je studirao slavistiku u Beču, a zatim je bio suplent u gimnaziji u Rijeci. Nastavio je studij u Pragu gdje je upoznao Augusta Šenou s kojim se družio. Svojim teškim životom i tragičnom smrću inspirirao je Šenou za pisanje pripovijetke Prijan Lovro koja je danas obvezna lektira u hrvatskom obrazovnom sustavu. (Janez LOGAR, Mahnič, Lovre (1832–1866). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi339770/#slovenski-biografski-leksikon> (29. januar 2023)). O njemu Trdina, između ostaloga, navodi: “Lovre Mahnič mnogo je poznatiji Hrvatima nego svojim slovenskim zemljacima. Čuveni hrvatski romanopisac Šenoa objavio je njegov životopis pod naslovom “Prijan Lovro“ (Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci*, str. 173.)

⁴¹ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci*, str. 181.

6. SVEĆENSTVO

Razmatrajući utjecaj svećenstva na oblikovanje i očuvanje nacionalne ideje, te uspoređujući slovenske i hrvatske svećenike, one koji službuju na hrvatskim prostorima prepoznaje kao iznimno povezane s narodom i domoljubno usmjerene: "O rodoljublju hrvatskog svećenstva treba kazati još štošta. Nikakvo čudo ako je ono veće od rodoljublja slovenskog svećenstva, jer treba imati u vidu da su Slovenци sve do godine 1848. stenjali u duhomornoj Metternichovoj školi".⁴² Govoreći o hrvatskim svećenicima, Trdina ističe i njihovu slobodoumnost, naročito po pitanju celibata: "Brojni hrvatski svećenici sastaviše godine 1848. molbu i pošalju je u Rim papi, da im dopusti ženidbu i upotrebu slavenskog jezika u crkvi. (...) Čini mi se da je iste godine jedan svećenik zagrebačke biskupije⁴³ napisao znamenitu knjigu, uperenu protiv celibata. (...) Da ovakvu knjigu napiše netko od kranjskih kapelana ili župnika, drugovi bi mu se sklanjali s puta na pola sata daleko i nijedan od njih ne bi htio s njime općiti, a kamoli dolaziti prijateljski s njime u društvo. (...) U Hrvatskoj, naprotiv pisac spomenute knjige, koliko je meni poznato, živio je posve mirno, kao da je napisao kakav molitvenik".⁴⁴

U svijetlu isticanja povezanosti narodnog jezika i ljubavi prema domovini, Trdina ističe primjere dobre prakse koja je karakteristična za hrvatsko svećenstvo, i to u prvom redu njihovu aktivnost pri osnivanju raznih društva i tijela, ali i spremnost na davanje dobrovoljnih novčanih priloga. Pri tome, ponovno, uspoređuje takve situacije s onima kojima je svjedočio u slovenskim krajevima: "Nikad neće biti u tančine poznato kakve su silne žrtve spomenute godine podnosili hrvatski župnici i kanonici na oltar domovine. (...) Gotov novac, zlato i srebro sasvim je nestalo iz brojnih župnih dvorova, dok su se pojedini svećenici čak poprilično zadužili kako bi pomogli domovinu svojim zajmom. (...) Ako neki slovenski svećenik pokloni u u narodne svrhe deset kruna, njegov bi hrvatski drug u istu svrhu dao pedeset ili još više kruna".⁴⁵

Trdina je zapazio i da slovenski svećenici nemaju običaj poticati svoju pastvu na ljubav prema narodnom, slovenskom jeziku: "Putujući Slovenijom posvuda sam se

⁴² Isto, str. 88.

⁴³ Godine 1848. pokupski župnik i podarhiđakon Pavao Štoos je objavio brošuru *O poboljšanju ćudorednosti svetjenstva* u kojoj se zalaže za ukidanje celibata iz moralnih i društvenih razloga. Iako je među svećenstvom bilo zagovaratelja te ideje, Duhovni stol Zagrebačke biskupije oduzeo mu je čast podarhiđakona. Nakon objave brošure, u tisku su se javile brojne reakcije, o čemu više u: Vlasta ŠVOGER. "Vjerska problematika u zagrebačkom liberalnom tisku 1848.-1852.", *Croatica Christiana Periodica. Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 56, 2005., 121-145.

⁴⁴ Isto, str. 86.

⁴⁵ Isto, str. 88-89.

raspitivao da li se ikad spominjalo u propovijedima da moramo voljeti svoj slovenski narod i slovenski jezik. Sav svijet uzvratiti mi u jedan glas da se tako što u crkvi nije nikad čulo“.⁴⁶ Kao suprotnost takvom stanju Trdina navodi primjer kastavske župe u kojoj je slušao propovijed Jakova Volčića koji je“...svojim slušaocima gotovo cijeli sat preporučivao ljubav prema hrvatskom jeziku, hrvatskom narodu, hrvatskim navikama i običajima, prema hrvatskoj nošnji, hrvatskim pjesmama i zabavama“.⁴⁷ Tijekom hrvatske povijesti svećenstvo je bilo povezano s pukom u puno većoj mjeri nego je to bio slučaj sa svećenstvom koje je službovalo na slovenskim prostorima. Zbog specifičnih društvenih i političkih okolnosti, hrvatsko je stanovništvo bilo bliskije povezano s katoličkom crkvom koja je njegovala nacionalne osjećaje i nacionalni identitet nego je to bilo u Sloveniji i stoga nije bilo neobično da svoju pastvu podržavaju i u tom segmentu života.

Navodeći dobre primjere kojima je svjedočio na hrvatskim prostorima, može se zaključiti da je Trdina ovakvim navodima pokušavao utjecati na situaciju u Sloveniji koja je bila tipična za pojedine segmente društva. Ističući hrvatskog svećenika koji je protiv celibata i praksu da se u propovijedima, ali i na ostale načine, potiče narod na njegovanje tradicije i vlastitoga jezika Trdina želi doprinijeti promjenama u razmišljanju pojedinih slojeva društva za koje se čini da ne poštuju u dovoljnoj mjeri posebnosti naroda iz kojeg su iznikli.

7. JEZIČNA PITANJA

Trdina neprestano izražava izrazito negativan stav prema uporabi njemačkoga jezika na svim razinama, a s kojima se uglavnom susreo u vrijeme svojega službovanja u Varaždinu. Upozoravajući na problem komunikacije na hrvatskom i stranim jezicima, Trdina navodi brojne negativne pojave. Jedna od njih je i pojava promjene naziva gradova koje su činovnici često imenovali u duhu njemačkog jezika: “Često se ljutio na Bachove husare, jer mu čine nepravilike s pismima. Adresirajući ih prevode i izvrću nazive hrvatskih mjesta da pokatkad nije znao kamo treba da uputi koji list. Oblici Agram, Karlstadt, Kreutz i dr. predstavljaju već stare nagrde koje su se već poodavno udomaćile i među naobraženim Hrvatima“.⁴⁸

Čini se da je Trdina bio nešto blaži prema situaciji koju je zatekao u Rijeci. Iako je stanovništvo u velikoj mjeri govorilo talijanski, Trdina ističe situacije u kojoj prepoznaje hrvatski jezik kao onaj koji prevladava, a u određenoj je mjeri to povezivao i sa sklonošću svećenika da pozitivno govore o narodnom jeziku: “Iz početka stano-

⁴⁶ Isto, str. 92.

⁴⁷ Isto, str. 92-93.

⁴⁸ Isto, str. 52.

vao sam u svog zemljaka, imućnog trgovca i kućevlasnika Špendala (Spendou). Njegova je gospođa bila prava Riječanka koja je s njime i s djecom razgovarala najviše talijanski, mada joj se u talijanski razgovor često umiješala i pokoja hrvatska riječ. Ali kad su joj u nedjelju poslije podne došle u pohode prijateljice i rođake i počele pričati o propovijedi dotičnog dana, nisi iz njihovih usta čuo ni slova na talijanskom. Što je svećenik u crkvi govorio na hrvatskom, to su one sad prepričavale isto tako na hrvatskom, i to na čisto, gotovo književnom hrvatskom jeziku. U više navrata mogao se čuti i pokoji imperfekt i aorist!⁴⁹

Baveći se problematikom učenja narodnoga jezika, Trdina je opisao način na koji je on učio narodni jezik, ali i kako ga je preporučivao svojim učenicima: "Glavnim načinom na koji je moguće najbrže i s najviše zadovoljstva naučiti narodni jezik oduvijek sam smatrao obilno čitanje dobrih narodnih knjiga. (...) Đacima sam usrdno preporučivao čitanje Vukovih zbirki narodnih pjesama koje bješe prikupio u srpskim i hrvatskim pokrajinama. (...) Radosno smo pozdravljali i Valjavčeve kajkavske pripovijesti. Razumije se da sam pohvalno govorio o Kačićevu "Razgovoru" i poticao omladinu neka ga čita i opet čita. (...) Đake sam opominjao i na dužnost da takvo štivo jedan drugome pozajmljuju, a ako se pojavi neka nova dobra ili ponovno tiskana stara knjiga, da je i sami kupe, ukoliko su im roditelji imućniji."⁵⁰

Nažalost, Trdina je ponekad doživljavao neugodnosti zbog korištenja narodnoga jezika. Osobito neugodnom doživio je situaciju u Varaždinu na početku svojega službovanja i to upravo od svojih sunarodnjaka: "U kući u kojoj smo našli stan Žepić i ja stanovala je iznad nas obitelj višeg sudskog činovnika koji je doselio u Hrvatsku iz Štajerske. Njegova gospođa nam se nije nikad stigla dovoljno narugati, ogovarala nas je u cijelom susjedstvu, a ponekad je s njome lajao i njen suprug. Vikala je npr.: "Što, ta dvojica hoće biti profesori, ha, ha, ha! Obojica imaju jednu jedinu sobu i između sebe razgovaraju kranjski, a s đacima hrvatski pa hrvatski i s gospodom! U nas su profesori ponešto drukčiji ljudi: ozbiljniji, pozamašni, govore rijetko i mudro i Nijemci su dušom i tijelom. Ni za kakve novce ne bi s čovjekom govorili drukčije nego njemački." (...) Najosorniji i najdrskiji bili su Štajerci i Štajerke, te gospoda i gospođe iz Koruške."⁵¹ Suočen s ovakvim situacijama, jasno je zašto Trdina s puno više simpatije gleda na hrvatsko stanovništvo, naročito one pripadnike koji nisu skloni germanizaciji iako su prisiljeni, zbog posla ili drugih okolnosti, njemački jezik koristiti i izvan službene komunikacije.

Trdina se u cijelom svojem djelu u prvom redu dotiče jezičnih pitanja i jezik doživljava kao izražavanje nacionalne pripadnosti i nacionalnih osjećaja. Iako hr-

⁴⁹ Isto, str. 151.

⁵⁰ Isto, str. 158-159.

⁵¹ Isto, str. 50-51.

vatski/ilirski jezik nije njegov materinski jezik i morao ga je naučiti da bi na njemu mogao poučavati u hrvatskim školama, Trdina ga doživljava kao svojega, u prvom redu kao oduševljeni zagovornik ilirske ideje. On je, prema vlastitom svjedočenju, upoznao "...bit i sav značaj ilirskoga pokreta".⁵² Pri tome je naglasio da je "...pokret značio još mnogo više, naime opći preporod hrvatskog duhovnog života. Potakao je novu, svježiju poeziju koja je Hrvate zagrijavala za narod, dom i slobodu. Udario je čvrste temelje narodnoj književnosti općenito" ...⁵³

Upravo je ova ideja zajedništva i preporoda bila bliska mnogim sudionicima ilirskoga pokreta, među kojima je veliku ulogu, naročito u pogledu književnoga stvaralaštva imao Slovenac Stanko Vraz. Vraz se također oduševio pokretom koji je pokrenuo brojne promjene u hrvatskom književnom i kulturnom životu, a Trdina je, po svemu sudeći, na hrvatskim prostorima prepoznavao te odjeke i u vrijeme njihove stagnacije, te ih je, u određenoj mjeri učitavao u postupke i ponašanja svojih suvremenika koji su se deklarirali protivnicima germanizacije i talijanizacije.

8. NAČIN ŽIVOTA SEOSKOG I GRADSKOG STANOVNIŠTVA

Trdina opisuje hrvatski kućni život, pri čemu nema potrebu opisivati slovenskoj publici hrvatske običaje jer očekuje da su upoznati s tim običajima. Iz toga proizlazi da je procijenio kako je puno važnije opisivati političko i ideološko ilirsko ozračje koje je osjetio u hrvatskim krajevima. Ipak, ističe hrvatski običaj ispijanja veće količine vina koja je Trdinu ... "bacalo u užasan mamurluk, a pokatkad i u istinsku bolest koja je trajala tjedan dana".⁵⁴ Ustanovio je da se na hrvatskim zabavama koriste dva jezika – hrvatski kao službeni na kojem su se izgovarali pozdravi, napitnice, nazdravice i ostale pjesme, dok su neformalni razgovori za stolom često bili na njemačkom jeziku. Tu je pojavu naročito uočio među djevojkama i ženama.

Trdina je, prema vlastitom svjedočenju, nerijetko bio prisutan na različitim zabavama te je ustanovio da hrvatska braća rado na svoje zabave pozivaju prijatelje i poznanike, a da je njihova gostoljubivost iskrena i izuzetna. Pri tome navodi da: "Dok je gotovo svaki Hrvat rođeni besjednik, kome riječ teče glatko, slatko i pravilno, ako ustreba i cijeli sat i dulje, Nijemac i Slovenac zamuckuju, kao da tek uče govoriti... Slaveni su u tom pogledu darovitiji, ali Slovenci raspoložu danas među cjelokupnom braćom s najmanje te sposobnosti, jer su im tuđi tirani suviše oštetili i pokvariti prvobitni karakter".⁵⁵

⁵² Isto, str. 95.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto, str. 33.

⁵⁵ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci*, str. 127.

Osim što Hrvate i Slovence opisuje s obzirom na odnos prema jeziku, Trdina ipak ističe i neke pojave koje su karakteristične za pripadnike pojedinog naroda: "Boljeg čovjeka od hrvatskog "muža" (seljaka) barem ja nisam našao među slovenskim seljacima. U svom ophođenju s gospodom on je i suviše ponizan i smjeran, pristupačan i predusretljiv je prema svakome, čak i prema prosjacima. Na cesti se skloni kolima čak i pješaku ako je to ikako moguće. I kako umije biti zahvalan! Napiši mu svega pet redaka za sina koji služi vojsku u dalekoj zemlji, i to sitno dobro djelo neće ti zaboraviti do smrti. (...) Svakodnevna jela su jednostavna, ali zdrava i ukusna, pa mu idu utoliko više u slast što ih stekne vlastitim radom. Vina popije više nego naši Gorenjci, ponekad i nešto preko mjere, ali i tad je, uz rijetke izuzetke, miran i dobrodušan. Tuči i ubojstva među vinskom bratijom nisu tako česti i uobičajeni kao u Sloveniji".⁵⁶

Osim seoske, Trdina opisuje i gradsku sredinu i neke pojave koje su karakteristične za hrvatsko, ali i slovensko stanovništvo. Jedna od pojava koje se nikako ne može smatrati laskavom jest i prostitucija koja je bila prilično rasprostranjena upravo u Rijeci: "...bezgranično siromaštvo ugušilo je kod pojedinih svaku savjest i razbor. Novac su zarađivale griješeći, prodavale su se gradskim razbludnicima, među kojima se uvijek nalazilo podosta mladih činovnika. Zbog malih plaća nije im se isplatilo da se žene, pa su odlazili u javne kuće. (...) Hrvati su se s pravom žalili da ih je Bachova vlada nagradila bludom i raspuštenim životom. Policija u Rijeci vodila je na spisku otprilike sedamdeset javnih grešnica... Slovencima ne služi nimalo na čast da su u to bludno krdo zabludile i brojne naše zemljakinje. U Rijeci bilo je godine 1855. dvije trećine tih nevaljalih žena slovenskog podrijetla. Nikakvo čudo ako su Primorci smislili uzrečicu: Nema k...ice iznad Kranjice..."⁵⁷ Naime, poznato je da je u Rijeci kao lučkom gradu prostitucija bila česta pojava, a kao većem gradskom središtu gravitirali su mu Slovenci nastanjeni na prostoru današnje Ilirske Bistrice. Mnoge su Slovenke odlazile na rad u veće hrvatske gradove, uglavnom kao služavke, a zbog nezavidne obiteljske i financijske situacije nerijetko su završavale kao radnice u javnim kućama, što je u lučkom gradu poput Rijeke više dolazilo do izražaja nego, možda, u nekim drugim hrvatskim krajevima.

Uspoređujući pojedine pojave i navike zastupljene među hrvatskim i slovenskim stanovništvom, čini se da Trdina u velikoj mjeri pokazuje simpatije prema hrvatskom stanovništvu. Sviđa mu se otvorenost i gostoljubivost kojom je prihvaćen u hrvatskim krajevima, ali nije sigurno koliko je svjestan svoje potrebe da se, na neki način, asimilira u krajevima u koje je došao. Sklon je propagirati hrvatsku/ilirsku ideju među svojim učenicima i u većoj mjeri nego što to čine hrvatski kadrovi, te ga to i dovodi u sukob zbog kojeg gubi radno mjesto i biva prijevremeno umirovljen.

⁵⁶ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci*.

⁵⁷ Isto, str. 117.

9. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U djelu Bachovi husari i ilirci ističe se nekoliko tematskih preokupacija, među kojima je posebno naglašena uporaba narodnoga jezika i to je njegovo promišljanje prisutno u cijelom djelu te se prožima kroz ostale relevantne teme. Oduševljen ilirskom idejom koja podrazumijeva korištenje narodnoga jezika, Trdina se otkriva kao Slovenac koji je odabrao svoj životni i radni vijek provesti na hrvatskim prostorima, najprije u Varaždinu, a zatim u Rijeci. Kao Slovenac hrvatski je narod doživljavao bratskim narodom, ilirska ideja bila mu je bliska i kao vatreni pobornik korištenja narodnoga jezika preferirao je koristiti ga u svojem podučavanju. Na taj način nije namjeravao samo prenositi znanje na narodnom jeziku, već je želio poduprijeti djelovanje sve manjeg broja ljudi u cilju jačanja nacionalne svijesti i odupiranja djelovanju onih koje u knjizi naziva Bachovim husarima. Trdina čitateljima nudi svoj doživljaj života u Varaždinu i Rijeci, pri čemu ističe pojedince, Slovence i Hrvate koje na svojem putu susreće te ih karakterizira u prvom redu s obzirom na odnos prema materinskom/narodnom jeziku. Iako živi u vremenu izazovnom za javne djelatnike koji ne biraju sami mjesto svojega službovanja, već su prisiljeni prihvatiti namještenje koje im je dodijeljeno, Trdina s veseljem odlazi u krajeve koje doživljava gotovo idiličnima. Ovisno o njegovim očekivanjima, doživljaj Varaždina i Rijeke pomalo varira, ali što ih je više upoznao, bio je sve uvjereniji da se radi o mjestima u kojima je duboko ukorijenjena ideja koju je promicao ilirski pokret, a to je važnost korištenja narodnoga jezika u cilju jačanja narodne svijesti, kao i ljubav prema vlastitoj tradiciji i običajima.

Prihvaćajući život u novim krajevima, Trdina prepoznaje sličnosti i navodi razlike između hrvatskog i slovenskog puka. Prepoznaje ga kao bratski narod, pri čemu izražava više simpatije za Hrvate, domoljube koji se ne stide izraziti svoju nacionalnu pripadnost, pa makar samo u onim situacijama koje su za to pogodne. Trdina sve više razumije da su okolnosti utjecale na to da je ilirski zanos opao i u onim krajevima koji su nekada bili njegovo žarište, ali isto tako pronalazi znakove da domoljubna ideja među hrvatskim narodom i dalje postoji, unatoč i usprkos germanizaciji. Ipak, kada susretne zemljaka Slovenca koji je sklon govoriti narodnim, slovenskim jezikom, Trdina se jasno identificira s njime, bez obzira što gaji simpatije za sve Slavene koji se izražavaju narodnim jezikom.

Iako je promatrano djelo Janeza Trdine subjektivni doživljaj određenog povijesnog razdoblja, u njegovim se riječima mogu prepoznati obrisi razdoblja koje opisuje, a koje mjestimično potkrepljuje i komentarom aktualnih političkih, društvenih i kulturnih događanja. Na temelju tih se osvrta i preokupacija Trdinu može identificirati kao pojedinca predanoga ideji prenošenja znanja mladim ljudima, u prvom redu u smislu opismenjavanja na narodnom jeziku, ali i njegovanja domo-

domoljubnih ideja koje potiču i ljubav prema tradiciji i kulturnoj prošlosti da bi se oblikovala sadašnjost.

Svojim djelom, *Bachovi husari i ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj*, Trdina pretpostavlja u prvom redu slovenske čitatelje, svoje sunarodnjake koji su pod velikim utjecajem germanizacije, a koji se žele (ili bi se trebali) informirati o važnom povijesnom razdoblju hrvatske prošlosti viđenom iz perspektive profesora gimnazije koji se nalazio u izazovnim prilikama na mjestu koje je imalo brojne zahtjeve od pojedinca – stručnost u prenošenju znanja, mudrost u ophođenju među kolegama i nadređenima koji su imali različite interese i stavove i vjernost vlastitoj ideji u neprijateljski nastrojenom sustavu. Pišući za slovensku publiku svojega vremena i prenoseći čitav niz dobrih i drugačijih primjera iz hrvatskih krajeva, iz Trdininih se svjedočanstava može rekonstruirati specifičnosti njegovoga identiteta kao Slovenca koji je živio i djelovao na hrvatskim prostorima u vrijeme germanizacije i odjeka ilirskih ideja. Kao književnik, koji je svjestan utjecaja što ga književnost može imati na književnu publiku, svojim je radovima nastojao što veći broj ljudi potaknuti na promišljanje aktualnog stanja na hrvatskim, ali posredno i na slovenskim prostorima, te je ostavio književni dokument koji, osim dijelova njegovoga života, može rasvijetliti dio povijesti kojem je Trdina svjedočio i karaktera ljudi koji su mu bili suvremenicima.

LITERATURA

- 1/ Špela BREGAČ, "Janez Trdina o jeziku od 1848 in v petdesetih letih", *Mestna občina Novo mesto, Rast : revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja*, ½ (3), 1992, 70-74.
- 2/ Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, Trošak i naklada Kr. hrv-slavdalm. zem. vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, Zagreb, 1910.
- 3/ Marijan DOVIĆ (ur.), *Janez Trdina med zgodovino, narodopisjem in literaturo : jubilejna monografija*, Goga i Založba ZRC SAZU, Novo mesto i Ljubljana, 2005.
- 4/ Marjan DOVIĆ, "Janez Trdina in njegova vloga v razvoju slovenskega literarnega sistema", 1(16), 2005., 40-49.
- 5/ Irena GANTAR GODINA, "Izseljevanje slovenskih intelektualcev na Hrvaško do 1848" *Dve domovini*, Inštitut za slovensko izseljenstvo, br. 18., Ljubljana, 2003, 123-134.
- 6/ Irena GANTAR GODINA, "Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1960", *Dve domovini*, Inštitut za slovensko izseljenstvo, br. 20, 2004., 77-94.
- 7/ Fran ILEŠIĆ. "Med revijami; Trdinovi *Bachovi huzarji in Iliri*", *Ljubljanski zvon* 28(4), 1908., 254.

- 8/ Emilijan LILEK, *Slovenski v tujini službojoči šolniki*. Samozaložba, Celje, 1933.
- 9/ Vera KRŽIŠNIK - BUKIĆ, "Okvirni pregled poteka, vzrokov in pomena izseljevanja Slovencev na Hrvaško", *Razprave in gradivo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, br. 29/30., 1994/95, 85-93.
- 10/ Vera KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj do danes", *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*, Zbornik referatov s posveta "Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem", Slovensko etnološko društvo, gl. ur. Katalin MUNDA HIRNOK i Mojca RAVNIK, Ljubljana, 2006., 15-87.
- 11/ Vera KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "Znameniti Slovenci u Hrvatskoj kroz povijest", *Migracijske i teničke teme*, Institut za migracije i narodnosti, br. 4., Zagreb, 2011., 421-445.
- 12/ Polona MIKLAVC ŽEBOVEC, "Podoba Hrvaške pri Janezu Trdini", Slavistično društvo Slovenije, *Slavistična revija*, 3 (68), 2020., 457-472.
- 13/ Fran PETRE, *Poizkus ilirizma pri Slovencih*. Slovenska matica, 1939.
- 14/ Barbara RIMAN, Kristina RIMAN, "Slovenci u Hrvatskoj gimnaziji u Zadru od 1897. do 1921. godine", *Zgodovinski časopis*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, br. 3-4, Ljubljana, 2016., 338-363.
- 15/ Kristina RIMAN, "Hrvatsko-slovenske veze u putopisima Josipa Starea", *Slavistična revija*, Slavistično društvo Slovenije, br. 1., Ljubljana, 2017., 169- 182.
- 16/ Kristina RIMAN, "Slovenski pisci u Hrvatskoj kao graditelji slovensko-hrvatskih odnosa", *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, Inštitut za narodnostna vprašanja, br. 80, Ljubljana, 2018., 43-64.
- 17/ Branko ŠUŠTAR, "Poklicne migracije slovenskega učiteljstva od habsburških do jugoslovanskih časov", *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, gl. ur. Peter ŠTIH, Bojan BALKOVEC, Ljubljana, 2010., 209-224.
- 18/ Vlasta ŠVOGER, "Vjerska problematika u zagrebačkom liberalnom tisku 1848.-1852.", *Croatica Christiana Periodica. Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 56, 2005., 121-145.
- 19/ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci: sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj* (preveo: Tone Potokar), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1980.
- 20/ Janez TRDINA, *Hrvaški spomini*, Zbrano delo. DZS, Ljubljana, 1951-, 7-220.
- 21/ Janez TRDINA, *Izprehod v Belo krajino*. Založba L. Schwentner, Ljubljana, 1912.
- 22/ Janez TRDINA, *Moje življenje*. Študentska založba, Ljubljana 2013.
- 23/ Janez TRDINA, *Podobe prednikov : zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870-1879: 27 zvezkov rokopisa v 3 knjigah* [ur: Snežana Štabi in Igor Kramberger]. Univerzitetna konferenca ZSMS : Knjižnica revolucionarne teorije, Ljubljana, 1987.

- 24/ Janez TRDINA, *Spomini. Del 1*, Zbrano delo knj. 1. DZS, Ljubljana, 1946.
25/ Janez TRDINA, *Spomini. Del 2*, Zbrano delo knj. 2. DZS, Ljubljana, 1948.
26/ Neža ZAJC, "Božič, Janez" (1829–1884). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi147488/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (29. siječanj 2023). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon*: 3. zv. Ble-But. Ur. Barbara Šterbenc Svetina et al. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2018.).

SUMMARY

RETHINKING SLOVENIAN AND CROATIAN IDENTITY IN BACH'S HUSSARS AND ILLYRIANS BY JANEZ TRDINA

Slovenian writer Janez Trdina spent part of his life on Croatian territory. He published his memories of that period in the book *Bach's Hussars and Illyrians: memories from my years as a professor in Croatia*.

The article examines Croatian-Slavic relations in Croatian territories during the period of Bach's absolutism on the basis of Trdina's memories, which he described primarily in the aforementioned book. In the observed period, Trdina writes about the current state of education and state services in general, about the state of society, but also about the identities of prominent Slovenes and Croats and their mutual relations. Analysis of the relationships described suggests that one of Trdina's main concerns is the focus on language issues, which manifests itself in the emphasized Germanization and in the way the Slovenian and Croatian populations respond to it. Depending on how the individual, Slovene or Croat, deals with the aforementioned issue, conclusions are drawn about the identity of the individual, which point to the identity of the entire nation. Based on the fact that every literary work presupposes an implicit audience with which the author communicates, the conclusions of the paper, based on the theory of reception, show that the national issue was extremely important for the Slavic population living in the Croatian territories during the observed period of Bach's absolutism, but still show differences in the perception of issues of language and public service, considering the prevailing attitudes of Slovenes and Croats.

Although Janez Trdina's observed work is a subjective experience of a particular historical period, the specifics of Trdina's identity as a Slovene who lived and worked in Croatian territories at the time of Germanization and the influx of Illyrian ideas can be reconstructed from his statements. As a writer who is aware of the influence of literature on the literary public, he has tried with his works to make

as many people as possible think about the current situation in the Croatian territories, and he has left behind a literary document that, in addition to his life, can also shed light on a part of the history that Trdina witnessed.

Key Words: Janez Trdina; Bach's hussars; Illyrianism; Croats; Slovenes.